

AL-KINDI

1. Biografia

Al-Kindi (Abu Jusuf Jakub ibn Ishak al-Kindi) urodził się ok. roku 803 w Kufie, zmarł ok. r. 879 w Bagdadzie. Pochodził ze sławnego rodu Kinda. Posiadał wśród swoich przodków wielu książąt krwi, a ród jego był wysoko ceniony przez muzułmanów. Znany jest pod przydomkiem "Fajlasuf al Arab" (filozof Arabów). Jego ojciec, Ishak ben as Salbah, był gubernatorem Kufy. Al-Kindi studiował w Basrze i w Bagdadzie. Sławę jako filozof zyskał sobie za panowania kalifów al-Mamuna i al-Mutasima. Związał się z racjonalistycznym prądem w islamie, z mutazilą, i za panowania kalifa al-Mutawakkila został uwięziony, a biblioteka jego została zniszczona. Był twórcą niezwykle płodnym. Przypisuje się mu autorstwo 265 dzieł, w tym 23 dzieł geometrycznych, 32 na temat astrologii i astronomii, 8 arytmetycznych, 10 poświęconych optyce, 23 medycynie, 5 psychologii, 5 meteoerologii¹ i polityce.

2. Koncepcja nauki

Mimo, że al-Kindi był raczej przyrodnikiem niż filozofem, nie darmo znany jest pod przydomkiem "filozofa Arabów". Niestety, spośród jego dzieł filozoficznych znane są tylko dwa tłumaczone na łacinę: "De quinque essentiae" i "De intellectu".

Charakterystyczne dla jego myśli jest to, że droga do filozofii wiedzie przez matematykę. Filozofia jest dopiero trzecim stopniem poznania naukowego. Układ nauk, wypracowany przez al-Kindiego przedstawia się następująco:

- 1) tematyka i logika,
- 2) nauki przyrodnicze,
- 3) zagadnienia metafizyczne.

Al-Kindi uważał, że nieznanomość nauk przyrodniczych, a zwłaszcza matematyki, uniemożliwia pojęcie świata w całości i uprawianie filozofii teoretycznej oraz etyki i polityki. Matematyka to

¹ Nawigacja.

nauka, która rozważania swe opiera na dociekaniach rozumowych, a nie na naukach objawionych. Przy tym założeniu, droga do filozofii wiedzie poprzez dochodzenie do prawd ogólnych na drodze rozumowej. O miejscu matematyki w jego poglądach świadczy też tytuł jednej z zachowanych prac: "O tym, że filozofia nie może być osiągnięta inaczej jak na drodze matematycznej". Jednocześnie jednak uznawał - pod wpływem mutazylitów - inspiracje i dar proroczy za wyższe od poznania filozoficznego.

Aby dalej omawiać działalność naukową al-Kindiego, należy powiedzieć o doktrynach filozoficznych, na których opierał się "Filozof Arabów".

W poglądach matematycznych najważniejsze miejsce zajmuje nauka Arystotelesa. Al-Kindi pierwszy wprowadził na grunt rodzącej się wówczas filozofii arabskiej myśl Arystotelesa, o czym również świadczy tytuł jednej z jego prac: "O liczbie prac Arystotelesa i konieczności ich studiowania dla poznania filozofii". Drugim filozofem, którego dzieło miało wpływ na myśl al-Kindiego był Platon, poprzez znane Arabom dialogi: Timaios i Fedon. Al-Kindi był też pod wielkim urokiem osoby Sokratesa i poświęcił mu kilka prac, z których jednak żadna nie zachowała się. Obok arystotelizmu największy wpływ na twórczość al-Kindiego wywarł neoplatonizm, umożliwiając połączenie wiedzy z nauką i tym samym uzasadnienie filozofii wobec ortodoksji religijnej. Al-Kindi zainspirował tłumaczenie tzw. "Teologii Arystotelesa", pracy, która jest właściwie wykładem nauki Plotyna, a przypisywanej Arystotelesowi. Zajmowała ona w formowaniu się filozofii arabskiej poczesne miejsce. Wszyscy myśliciele świata islamu znali ją i do niej odwoływali się.

Historyków filozofii interesuje dziś odpowiedź na pytanie, dlaczego al-Kindi, mający tak olbrzymie uznanie dla Arystotelesa i znający jego poglądy, przypisał mu autorstwo dzieła tak bardzo od tych poglądów różnego. Być może jedną z przyczyn tego stanu rzeczy był fakt, że filozofowie arabscy nie zdawali sobie sprawy z istnienia w filozofii odrębnego nurtu neoplatońskiego. Nie znali też nazwy "neoplatonizm", a imię Plotyna było im obce, mimo że w "Teologii Arystotelesa" znaleźć można zasadnicze tezy "Enead". Jednym z powodów tego pomieszania był wpływ Porfiriusza i Aleksandra z Afrodyzji.

Porfiriusz był uczniem Plotyna, jego biografem i komentatorem. Działał w szkole Aleksandryjsko-rzymskiej. Jego "Isagoga", będąca komentarzem do "Kategorii" Arystotelesa, była najpopularniejszym i najważniejszym tekstem logicznym, znanym w arabskim średniowieczu. Każdy filozof czuł się zobowiązany do napisania komentarza do niej. Porfiriusz komentował także Platona, a przy tekście "Teologii Arystotelesa" znajdowało się jego imię. Stąd autorytet Porfiriusza, komentatora "Kategorii", mógł wpłynąć na uznanie "Teologii Arystotelesa" za dzieło Stagiryty.

Z kolei przy omawianiu intelektu ludzkiego al-Kindi skorzystał z dzieła Aleksandra z Afrodyzji. Ten był także komentatorem Arystotelesa, ale w wielu punktach nie zgadzał się z nim. Przyjrzyjmy się tylko poglądom Aleksandra z Afrodyzji na temat intelektu. Otóż wyróżnił on wyższe i niższe funkcje poznawcze i podkreślał, że spostrzeganie jest konieczną przesłanką

myślenia. Intelkt znajduje się w człowieku najpierw jako czysta możliwość. Jest to intelekt fizyczny, naturalny. Następnie przekształca się on w intelekt w akcji. Jest jeszcze trzeci intelekt, mianowicie intelekt czynny, który właśnie przekształca intelekt możliwościowy w aktualny. Jest to intelekt boski, oddzielony od nas i działający na nas z zewnątrz. Mimo, że al-Kindi wyróżnia nie trzy, lecz cztery rodzaje intelektu, inspiracja Aleksandra z Afrodyzji jest bezsporna. Tak sformułowana przez Aleksandra z Afrodyzji koncepcja intelektu była dla al-Kindiego drugim źródłem arystotelizmu odczytanego po neoplatoniku.

Przytoczmy też parę wypowiedzi al-Kindiego, wskazujących na jego zainteresowanie filozofią grecką. Zwraca on uwagę na filozofów "działających przed nami, nie używających naszego języka". Stwierdza "że nie będziemy obawiać się chwaleń prawdy ani wzbraniać się przed jej ochranianiem niezależnie od tego skąd ona pochodzi, nawet jeśli pochodzić będzie od odległych narodów, ludzi różnych od nas... Wskazujemy w książce tej nasze obyczaje, ... aby porównać z tym, co powiedzieli starożytni... dla rozwinięcia (dodanie) tego, czego oni nie przedyskutowali wyczerpująco ... w takim zakresie, w jakim jesteśmy do tego zdolni"².

Al-Kindi będąc przyrodnikiem poświęcił dużo uwagi autorom greckim, którzy się zajmowali tą problematyką. Nie wiadomo, czy znał on język grecki. Pewne jest jednak, że zrewidował arabskie wydanie geometrii Euklidesa i spowodował tłumaczenie geografii Ptolemeusza. Szczególnie w zakresie geometrii al-Kindi posiadał bardzo obszerne wiadomości. Opierał się na pracach Euklidesa, znał jego instrumenty, a nawet udoskonalał ich konstrukcję i budował nowe. W dziedzinie geografii i astronomii napisał szereg samodzielnych prac, opierając się na dziele Ptolemeusza. Poza tym, próbował udowodnić kulisty kształt ziemi w oparciu o zasady geometrii.

Posługując się dorobkiem myśli greckiej i własną wiedzą o klimatach i ich wpływie na życie ludzkie, napisał prace o zamieszkałych częściach ziemi. Jego osobistym wkładem był opia różnych ludów, zamieszkujących ogromny obszar państwa arabskiego.

Z zainteresowań al-Kindiego matematyką wynika także koncepcja medycyny. Medycyna jest powiązana z matematyką. Głównym wskazaniem leczniczym jest uzyskanie proporcji geometrycznej i muzycznej harmonii. Muzyka została tutaj podporządkowana matematyce i traktowana jest jako nauka o harmonii i stosowana jako środek leczniczy. Należy także wspomnieć, że zasługą al-Kindiego w tej dziedzinie jest zapoczątkowane leczenie zwierząt. Istnieje także pewna ilość prac al-Kindiego z dziedziny mineralogii, gdzie opisuje on szlachetne kamienie i minerały. Al-Kindi zajmował się również opisem życia pszczół, a także zagadnieniem wywabiania plam.

² Basail al-Kindi al-falasifa, ed. Abn Parada, t. I, Kair 1950, s. 103 - 104. Podaję według A.Mrozek, Średniowieczna filozofia arabska, PWN Warszawa 1967, s. 54.

3. Poglądy filozoficzne

Z zachowanych prac filozoficznych al-Kindiego dwie mają istotne znaczenie. Są to "De quinque essentiis" i "De intellectu".

Al-Kindi wyróżnia pięć istotności, występujących w każdej substancji. Są to materia, forma, ruch, czas i miejsce. Materia jest najważniejszym czynnikiem, bez którego pozostałe cztery nie posiadają racji bytowania. "Materia jest tym, co otrzymuje i nie może być otrzymane, co zatrzymuje, a nie może być zatrzymane. Gdy usuwamy materię, usunięte jest wszystko inne. Gdy usuwamy wszystko inne, materia pozostaje. Każda rzecz jest z materii. Może ona otrzymywać przeciwieństwa nie zanikając. Materii nie można określić"³. Al-Kindi nie określa dokładnie relacji między formą a materią. Twierdzi, że składniki te są wzajemnie zależne, przy czym nie są równoważne. Forma posiada nieco większe znaczenie. Może ona wynikać z materii, jak np. w wypadku ognia, który stanowi zespolenie lub produkt suszy i gorąca, tkwiących w samej materii, wynika z tego, że pierwszym i najważniejszym składnikiem każdej substancji jest materia.

Al-Kindi uważa, że są dwie odmiany formy. Jedna tworzy rodzaj, natomiast druga pozwala odróżnić jedną rzecz od innej przez jej substancję, jakość, ilość i dziesięć innych orzeczeń. "W każdej materii jest moc, przez którą rzeczy się rodzą, a mocą tą jest forma... Powiedzmy, że forma jest różnicą, która odróżnia w widzeniu jedną rzecz od innej. Jest ona poznaniem i widzeniem tej rzeczy"⁴.

Trzecią istotnością, która występuje w każdej substancji jest ruch. Al-Kindi wyróżnia sześć rodzajów ruchu - sześć rodzajów zmian.

Czwartą istotnością jest czas. Jest on czymś różnym od ruchu. Wszędzie jest on tego samego rodzaju i w ten sam sposób. Czas to liczba z rodzaju liczb ciągłych, która jest miarą ruchu.

Piątą istotnością jest miejsce. Al-Kindi odrzuca pogląd, że miejsce jest ciałem. Uważa, że miejsce to powierzchnia otaczająca ciało.

W pracy "De intellectu" al-Kindi omawia zagadnienie intelektu ludzkiego. Uważa, że są cztery rodzaje lub stopnie intelektu:

- 1) Intelekt będący w potencji,
- 2) Intelekt, który w duszy przeszedł od stanu pasywnego do aktywnego,
- 3) Intelekt, który trwa w duszy tylko wtedy, gdy nabędzie form intelektu aktywnego,
- 4) Intelekt będący w akcji. Jest on Inteligencją, bytem duchowym, substancją odrębną od duszy, która działając na duszę zmienia ją z duszy świadomej w potencji w duszę świadomą w akcji.

Innym ważnym dla filozofii arabskiej zagadnieniem, podjętym przez al-Kindiego był

³ Podaję według Wł.Heinrich, Zarys historii filozofii średniowiecznej, PWN Warszawa 1963.

⁴ Podaję według Wł.Heinricha.

problem powstania świata. Arystoteles traktował świat jako odwieczny, a w koncepcji teologów muzułmańskich był on przedstawiony jako stworzony z niczego. Al-Kindi wypowiedział się za stworzeniem świata "ex nihilo". wprowadził w związku z tym dowód na istnienie Boga. Argumentacja tego dowodu przebiega następująco! jeśli świat jest stworzony, to posiada początek; jeśli posiada początek, to został stworzony, jeśli został stworzony, musi mieć stwórcę.

Koncepcja stworzenia świata "ex nihilo" jest w koncepcji al-Kindiego zgodna z neoplatońską doktryną emanacji. Uważał on że najwyższa afera niebios została stworzona z niczego w jednym momencie wszechwładną wolą Boga. Cały świat rozwija się stopniowo w drodze emanacji. Działanie świata opiera się na stworzeniu świata przez Boga będącego poza prawami natury. Bóg jest możliwy do określenia jedynie w kategoriach negatywnych.

4. Wpływ myśli al-Kindiego na filozofię europejską

Prace al-Kindiego miały wpływ na filozofię Zachodu. Już w XI wieku Gerard z Cremony przetłumaczył prace al-Kindiego i al-Farabiego. Al-Kindi był ceniony na Zachodzie ze względu na swe poglądy przyrodnicze, gdyż jeśli chodzi o poglądy matematyczne, to przewyższyli go Awicenna i Awerroes. Pogląd al-Kindiego, uznający matematykę za punkt wyjścia do wszystkich innych badań, znalazł swoich kontynuatorów w osobach Roberta Grosseteste i Rogera Bacona. Prace al-Kindiego z dziedziny optyki, fizyki i astronomii takie inspirowały naukę Zachodu.

Szczególny oddźwięk w średniowiecznej Europie znalazły dzieła al-Kindiego dotycząca nauk tajemnych: "alchemii, magii i astrologii", które nie były wyraźnie oddzielone od nauki o przyrodzie. Nauki tajemne nie są, jak mogłoby się wydawać, wyrazem słabości myślicieli arabskich. Są one wyrazem chęci osiągnięcia tak dużej wiedzy, która zapewniłaby panowanie nad przyrodą. W tym tkwi właśnie zasadnicza różnica między działalnością myślicieli arabskich a działalnością myślicieli wczesnego średniowiecza zachodniego. Ci ostatni szukali w przyrodzie jedynie faktów najlepiej ilustrujących doskonałość i wszechmoc Boga. Filozofowie Arabscy uczyli zachód Europy patrzenia na przyrodę pod innym kątem. Wpływ pracy al-Kindiego "O promieniach gwiazdnych" czyli o teorii sztuki magicznej, widoczny jest w twórczości Wilhelma z Owerni, Alberta Wielkiego, Rogera Bacona i innych uczonych XIII wieku.